

НАУКОВА РОБОТА
на тему
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНОГО ШЛЮБУ

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФАКТИЧОГО ШЛЮБУ	5
1.1. Сучасні типи шлюбних девіацій	5
1.2. Мета та переваги зареєстрованого шлюбу над фактичним	9
1.3. Правове регулювання фактичного шлюбу	12
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧОГО ШЛЮБУ.....	15
2.1. Проблеми у визначенні походження дитини, захисту особистих немайнових та майнових прав у фактичному шлюбі.....	15
2.2. Судова практика у вирішенні спорів, що пов'язані з регулюванням фактичного шлюбу	19
2.3. Шляхи удосконалення правового регулювання фактичного шлюбу	24
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні важливим завданням українських законотворців є створення такого сімейного законодавства, яке б максимально чітко відображало та врегульовувало усі сімейні питання та суперечки, що виникають на практиці. Для цього необхідно вдало поєднати багатовікові національні традиції з викликами сучасності.

Вектор інтеграційних змін спрямований у бік збільшення кількості імплементованих норм стосовно регулювання фактичного шлюбу, як доволі специфічного різновиду шлюбу. Проте до цього часу, незважаючи на стрімкий ріст кількості співмешканців, які не реєструють свої відносини в органах державної реєстрації актів цивільного стану, ця правова категорія не має достатньої правової захищеності з боку держави. В результаті, учасники фактичних відносин потрапляють у ризик порушення як майнових так і немайнових прав.

Це зумовлює необхідність у поглибленому дослідженні масштабів правового регулювання фактичного шлюбу.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці вчених у галузі цивільного і сімейного права: О. Бойко, В. Борисової, С. Братуся, В. Ватраса, К. Глиняної, В. Гопанчука, І. Дзери, О. Дзери, Л. Драгневича, А. Дутко, І. Жилінкової, О. Захарової, С. Індиченко, Т. Кириченко, Л. Липець, Н. Ляшенко, Г. Миронової та інших.

Метою наукової роботи є дослідження правового регулювання фактичного шлюбу та визначення шляхів його удосконалення.

Відповідно до поставленої мети наукової роботи, передбачено виконання таких **завдань**:

1. Охарактеризувати сучасні типи шлюбних девіацій.
2. З'ясувати переваги зареєстрованого шлюбу над фактичним.
3. Розглянути систему правового регулювання фактичного шлюбу.

4. Визначити проблеми у визначенні походження дитини, захисту особистих немайнових та майнових прав у фактичному шлюбі.

5. Дослідити судову практику у вирішенні спорів, що пов'язані з регулюванням фактичного шлюбу.

6. Запропонувати шляхи удосконалення правового регулювання фактичного шлюбу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового регулювання шлюбу.

Предметом роботи є правове регулювання фактичного шлюбу.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано такі **методи дослідження** – історичний (визначені тенденції історичного розвитку фактичних шлюбних відносин в Україні), порівняльно-правовий (проаналізовано правове регулювання шлюбу і фактичного шлюбу), статистичний (наведені статистичні дані щодо кількості шлюбів, зареєстрованих органами ДРАЦС в Україні), системний (з'ясована система правового регулювання фактичного шлюбу), діалектичний (запропоновані шляхи правового регулювання фактичного шлюбу) тощо.

Публікації. За змістом наукової роботи опубліковано одну статтю у науковому фаховому виданні України з права та тези доповідей на науково-практичній конференції.

Структура та обсяг наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 33 сторінки, із них 30 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 34 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сучасні типи шлюбних девіацій

Слід зазначити, що перед Україною постали проблеми, які до останнього часу були невідомі правовій науці. Це правове регулювання сучасних шлюбних девіацій, тобто таких відносин, які реально існують, проте мають певні відхилення від правових та моральних норм, що регламентують засади шлюбу і сім'ї.

На сьогодні, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 51 Конституції України (далі КУ), ст. 21 Сімейного кодексу України (далі СКУ)) [28; 13]. Він належить до фундаментальних правових та соціальних інститутів, адже після реєстрації шлюбу між подружжям виникають взаємні права та обов'язки, які закріплюються в СКУ.

Виходячи з визначення шлюбу, його девіації пов'язані з порушенням встановленої законом кількості шлюбних партнерів та їх статі; процедури реєстрації шлюбу; з реалізацією взаємних прав і обов'язків по відношенню до шлюбного партнера і до дітей та інші [17]. Таким чином, до шлюбних девіацій можна віднести історично поширені типи шлюбів. Зокрема: фактичний, екстериторіальний, груповий, гомосексуальний шлюби та інші. Зосередимося на згаданих вище типах шлюбних девіацій.

Ознайомившись з дослідженнями вітчизняних вчених (В. Ватрас [2], К. Глиняної [3], В. Гопанчука [4], О. Дзери [5], І. Жилінкової [29], Г. Миронової [18] та інших), можна дійти висновку, що цивільний шлюб (зареєстрований державними органами), як противага церковному шлюбу, виник відразу після перемоги жовтневої революції 1917 року. На підставі виданого 20 лютого 1919 року Декрету Раднаркому України законним став

визнаватися шлюб, укладений в органах державної влади, а шлюб, що укладався за релігійним обрядом, більше не створював правових наслідків (окрім укладених до прийняття Декрету) [29]. У юриспруденції поняття цивільного шлюбу зберегло первинну сутність і відноситься до пар, які оформили свій союз офіційно в органах державної реєстрації актів цивільного стану (далі ДРАЦС). Проте у повсякденному житті під цивільним шлюбом розуміють добровільне спільне мешкання і ведення спільного господарства двома людьми різної статі.

Г. Баткіс у 1923 році в своїй брошурі “Сексуальна революція в Радянському Союзі” писав: “Завданням сексуальної педагогіки в СРСР є виховання здорових людей, громадян майбутнього суспільства в повній згоді між природними потягами і великими соціальними завданнями, які очікували їх... Пролетарська комуна з її свободою відносин повинна допомогти їм у цьому” [25]. Аргументація була така, що раз шлюб – це пережиток буржуазного минулого, то комсомольська комуна – сім’я майбутнього.

Наступний тип девіантного шлюбу називають екстериторіальним шлюбом (або гостьовим). Найчастіше, це форма зареєстрованого шлюбу, проте з постійним роздільним проживанням подружжя. Така форма шлюбу вважається неповноцінною в частині спільного проживання подружжя, адже законодавець мав на увазі відсутність спільного проживання за поважних причин (ч. 2 ст. 3 СКУ – відрядження, робота за кордоном та інше). Гостьовий же шлюб передбачає зустрічі подружжя час від часу, спільну вечерю в кафе, але спільного побуту між ними немає. Така родина заощаджує масу часу для інших справ, наприклад, для кар’єри. Подібний підхід суперечить християнському, традиційному принципу шлюбу: “у хворобі й у здоров’ї, у багатстві й у бідності...”, коли двох людей по’єднує почуття відповідальності, загальні життєві цілі, діти й інше.

Екстериторіальний шлюб може передбачати і варіант договірних відносин між подружжям, завірених нотаріально чи усно. Така форма

оформлення стосунків найчастіше підтверджує, що стосунки між чоловіком і дружиною практично зруйновані і підтримуються лише епізодично.

Однією із девіацій шлюбу є комунальний шлюб або побутовою мовою “шведська сім’я”. Це сім’я, у якій живуть кілька чоловіків і жінок, що суперечить першочерговій ознаці сім’ї, адже шлюб – це союз двох: жінки і чоловіка (ч. 1 ст. 51 КУ), проживання яких не суперечить моральним засадам суспільства (ч. 4 ст. 3 СКУ). Ідея, якою керуються при вихованні дитини у шведській сім’ї заключається у тому, що чим більше чоловіків та жінок в сім’ї, тим більше в дитини можливостей пізнавати різноманітність світу [17].

До сучасних типів шлюбних девіацій також відносяться гомосексуальні шлюби (що передбачають одностатеві фактичні відносини). В часи будівництва комунізму, в СРСР гомосексуалізм був кримінальним злочином і карався позбавленням волі. Проте більшість країн почали визнавати одношлюбні відносини не як девіації (відхилення від правових і моральних норм), а як законний шлюб.

Українське ж законодавство не передбачає жодної форми правового визнання одностатевих відносин, а навпаки, прямо дискримінує одностатеві сімейні пари (наприклад, ст. 211 СКУ визначає, що особи однієї статі не можуть бути усиновлювачами). Разом з тим, перші спроби визнати одностатеві шлюби в Україні вже мають місце. Доцільно у цьому сенсі пригадати пропозиції, напрацьовані Робочою групою з прав, свобод та обов’язків людини і громадянина Конституційної Комісії, щодо зміни редакції ст. 51 КУ. Ці зміни передбачили викладення статті у наступній редакції: “Право на шлюб, створення сім’ї гарантується законом. Кожен з подружжя має рівні права і обов’язки у шлюбі і сім’ї”. Тобто, робоча група оминає увагою союз “чоловіка” та “жінки” [20]. Незважаючи на пропозиції Робочої групи [20], доцільно, на наш погляд, зберегти в КУ визначення шлюбу як “союзу чоловіка і жінки” (ст. 51). Таке бачення базується на

морально-етичних та національних цінностях, які правове визначення сім'ї розглядають як “добровільний союз між чоловіком та жінкою”.

Необхідно також визначити як окремих різновид фактичного шлюбу – релігійний шлюб. З правової точки зору всі країни світу можна поділити на три типи: 1) країни, в яких єдиним визнанням шлюбу є його реєстрація в державних органах реєстрації (Бельгія, Франція, ФРН, Швейцарія, Японія, більшість штатів США, деякі країни Східної Європи та усі країни колишнього СРСР, в тому числі й Україна); 2) країни, в яких Церква є єдиним інститутом, що визнає шлюб в державі (Ізраїль, Кіпр, Ліхтенштейн, деякі штати США (Делавер, Мериленд, Віргінія), окремі провінції Канади, мусульманські держави – Іран, Ірак та інші, Греція до 1982 року); 3) країни, де можлива реєстрація шлюбу як у державних органах реєстрації, так і Церквою (Велика Британія, Іспанія, Італія, Канада, Латвія, Польща, США (майже половина штатів), Хорватія, Чехія тощо) [19].

Наприклад, законодавством Латвії визначено, що укладання шлюбу відбувається або завідувачем відділу записів актів цивільного стану, або духовними особами конфесій, за умови виконання правил укладання шлюбу (ст. 51 Цивільного кодексу Латвійської Республіки). Ст. 58 цього ж кодексу зазначає, що інформація про кожен укладений шлюб повинна бути направлена духовними особами в 14-денний строк в той відділ записів актів цивільного стану, на території якого відбулось укладання шлюбу [22].

В Україні даний тип відносин не має правової визначеності. На сьогодні СКУ згадує про релігійний обряд шлюбу, але не надає йому правової значимості, а прирівнює до шлюбних фактичних відносин.

Отже, можна зробити висновок, що у світі існує багато форм шлюбів, але не всі вони є визнаними на законодавчому рівні. Широкого правового визнання отримали фактичні шлюби та одностатеві шлюби, що не виключає ймовірність подальшого закріплення й інших форм шлюбних девіацій.

1.2. Мета та переваги зареєстрованого шлюбу над фактичним

Для визначення права на існування фактичного шлюбу слід спочатку визначити мету шлюбу взагалі та з'ясувати переваги над парами, чії відносини не зареєстровані у визначеному державою порядку.

Метою укладання шлюбу є бажання двох емоційно прив'язаних одна до одної осіб бути разом, піклуватися та допомагати одне одному. І вже будучи подружжям, сімейна пара ставить собі певні завдання як особистого немайнового (народжувати дітей, всиновлювати дитину, визначати спосіб піклування про літніх батьків тощо), так і майнового (придбати нерухомість, автомобіль тощо) характеру.

До недавнього часу саме виконання репродуктивної функції сім'ї було завданням шлюбу. Але вже сьогодні ми так впевнено стверджувати не можемо. Інститут батьківства і дитинства та інститут шлюбу – це два різні інститути, які знаходяться в одній правовій системі, але не завжди збігаються, адже близько 18 % українських сімей не бажають народжувати дітей у перші роки подружнього життя [30], до того ж існує безліч випадків народження дитини поза шлюбом. Отже, для укладання шлюбу головним для наречених є їх вільна згода на шлюб (ст. 51 КУ; ст. 24 СКУ), бажання бути разом і визнання їх відносин державою і суспільством.

Проте, ці інститути взаємопов'язані, адже шлюб, як зареєстрований органами ДРАЦС союз чоловіка та жінки, створює між ними взаємні права та обов'язки. Таким чином, після одруження за СКУ у подружжя виникає ряд прав та обов'язків: право на материнство, право на батьківство, право подружжя на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний та духовний розвиток, на зміну прізвища, на свободу та особисту недоторканність, на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю.

Тобто, метою шлюбу є поєднання двох осіб, формування їх як одного цілого, створення сприятливих умов для їх спільного проживання, взаємна допомога при вирішенні складних життєвих ситуацій та майбутнє поповнення іншими членами сім'ї, що покращує демографічну ситуацію в країні в цілому.

Вимога державної реєстрації шлюбу означає, що за українським законодавством ані шлюбна церемонія у церкві, ані шлюб, укладений за місцевими або національними обрядами, не визнаються шлюбом з юридичної точки зору та не породжують жодних правових наслідків (ч. 3 ст. 21 СКУ). Тобто, юридично шлюб вважається існуючим тільки після його офіційної реєстрації в органах ДРАЦС. Це дає змогу контролювати державі кількість шлюбів кожної особи і запобігає виникненню таких колізій, як одночасне перебування осіб у двох шлюбах [10].

У зв'язку з наведеним вище слід відокремлювати “шлюбні відносини”, тобто такі, які виникають між особами після реєстрації шлюбу, та “подружні відносини”, до яких доцільно відносити лише той період з життя подружжя, в який не існувало тривалого роздільного проживання чоловіка і жінки. Наприклад, коли жінка або чоловік сидять у в'язниці, шлюб може не розриватися, але подружніми і, зокрема, сімейними у повному обсязі такі відносини назвати складно, оскільки в цей період особи спільно не проживають, не пов'язані спільним побутом, хоч і мають взаємні права та обов'язки, зокрема по утриманню.

Саме тому під “шлюбними відносинами” можна вважати соціально-правову форму відносин між жінкою та чоловіком, які починаються з моменту реєстрації шлюбу і тривають, як правило, довічно, але такі відносини можуть припинятися або призупинятися. Тоді як до “фактичних шлюбних відносин” належать стосунки між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі (ст. 74 СКУ). До цього визначення, на нашу

думку, варто додати і випадки, коли один із цих осіб чи обидва знаходяться в іншому шлюбі, однак їх подружні відносини реально припинені, проте вони не суперечать моральним засадам суспільства. Отже, враховуючи мету шлюбу та правове розуміння шлюбних і фактичних шлюбних відносин, пропонуємо наступне визначення фактичного шлюбу. *Фактичний шлюб – це спільне проживання однією сім'єю подружньої пари (жінки і чоловіка), що не перебувають у шлюбі між собою та у будь-якому іншому шлюбі, проте допустимим є випадок, коли один із них чи обидва знаходяться в іншому шлюбі, однак відносини у цьому шлюбі припинені.*

Тобто, шлюб і фактичний шлюб – це різні за правовим регулюванням поняття. Спробуємо проаналізувати переваги подружніх пар над парами, чії відносини не пройшли державну реєстрацію. Адже, на нашу думку, незареєстрований шлюб приречений на додаткові труднощі як у повсякденному житті, так і в надзвичайних ситуаціях, зокрема: лише подружжю надається право на подружнє побачення під час відбування іншим з подружжя покарання у виправних закладах (ч. 1, ст. 110 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВКУ)); при отриманні особою житла за соціальним забезпеченням площа житла вираховується залежно від кількості членів сім'ї (ст. 31 Житлового кодексу Української РСР (далі ЖК УРСР)); право на отримання окремої кімнати в гуртожитку має лише подружня пара (ст. 128 ЖК УРСР); майно двох осіб вважається спільно нажитим і є їх спільною власністю, тільки коли йдеться про подружжя (ст. 60 СКУ); лише інший з подружжя має право на спадкування майна померлого подружжя (ст. 1226 Цивільного кодексу України (далі ЦКУ)); лише інший з подружжя має право на усиновлення дитини іншого з подружжя (ст. 211 СКУ); спрощена процедура отримання візи для виїзду за кордон для подружжя порівняно з отриманням візи для двох окремих людей (ст. 6 Шенгенського прикордонного кодексу (Schengen border code)); спрощена процедура отримання громадянства у шлюбі з іноземним елементом, якщо один із

подружжя є громадянином тієї країни, громадянство якої бажає отримати інший з подружжя, порівняно з отриманням громадянства самотньою людиною тощо (ст. 6 Закону України “Про громадянство”).

До того ж, на думку Л. Липець, фактичні шлюбні відносини не набувають правового статусу без певних юридичних дій. Лише після посвідчення нотаріусом договору фактичного подружжя, визнання факту батьківства у суді чи встановлення факту проживання чоловіка і жінки однією сім’єю без реєстрації шлюбу – в окремому провадженні (п. 5, ч. 1, ст. 256 Цивільно-процесуального кодексу України (далі ЦПКУ)), вони набувають статусу шлюбу, хоча і фактичного. Такі складності у визнанні фактичного шлюбу не на користь пар, які не пройшли державної реєстрації [16].

Як бачимо, шлюб не змінює стосунки двох осіб, він просто легалізує та захищає їх відносини, тобто визнає осіб близькими та рідними перед законом. Такий вибір є пріоритетною формою шлюбу в Україні. Адже саме зареєстрований шлюб сприяє створенню та зміцненню сімей, укріпленню родинних стосунків, захисту майна сімей від сторонніх осіб, захисту прав дітей, забезпеченню стабільності та довготривалості шлюбів, зменшенню та обмеженню причин, що можуть призвести до розпаду сім’ї, створенню перешкод для розлучень.

1.3. Правове регулювання фактичного шлюбу

Протягом еволюції шлюб зазнає постійних змін. Зараз кількість шлюбів, зареєстрованих органами ДРАЦС стає все меншою. Так, якщо у 2012 році в Україні зареєстровано 278276 шлюбів, у 2013 році – 304232, у 2014 – 294962, у 2015 – 299038, то у 2016 році – 229453 (без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції), що на 17,5 % менше ніж у 2012 році [33].

Наразі популярним є фактичне проживання двох людей без реєстрації своїх відносин. Перша спроба легалізувати фактичний шлюб була здійснена в Законі України “Про власність”. В ч. 1 ст. 17 цього закону було вказано, що майно, набуте в результаті спільної праці членів сім’ї, є їх спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Тому суди почали тлумачити ч. 1 ст. 17 Закону України “Про власність” “на користь” фактичного подружжя. Проте, на думку З. Ромовської, особи, які проживають однією сім’єю без реєстрації шлюбу набувають права не як подружжя, а як члени сім’ї [27]. Хоча на думку І. Пучковської, суб’єктами шлюбних правовідносин є лише подружжя, відносячи до цієї групи, зокрема: чоловіка і жінку, які знаходяться у зареєстрованому у державному органі ДРАЦС шлюбі; осіб, які спільно проживають і перебувають у фактичних шлюбних відносинах; зазначених вище осіб, які отримують право на утримання відповідно до ст. 91 СКУ [24, с. 1-12].

На нашу думку, останнє визначення більш відповідає реаліям життя та ознакам фактичного шлюбу. Свого часу такі ознаки були закріплені у Кодексі законів про шлюб і сім’ю УРСР.

Сучасні науковці [6; 11] пропонують закріпити в СКУ наступні ознаки фактичного шлюбу: а) факт спільного співжиття протягом не менше двох останніх років; б) взаємна матеріальна підтримка; в) публічне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; г) спільне виховання дітей.

По суті, питання може виникати лише відносно доцільності закріплення в законі строку спільного проживання фактичного подружжя. Але визнання певних відносин як відносин фактичного подружжя не залежить від часу, протягом якого сторони проживали однією сім’єю. Втім, деякі форми фактичного шлюбу регулюються правовими нормами. Так, українське законодавство визначає такі форми фактичного шлюбу, як: окреме проживання подружжя у зв’язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (ч. 6 ст. 57 СКУ) та “режим окремого проживання” –

встановлюється для подружжя у разі неможливості чи небажанні дружини або чоловіка проживати спільно (ст. 119 СКУ). Але, не дивлячись на визначення з боку держави даних відносин, регулювання всіх можливих проблем не відбувається, тільки дається загальне поняття даних відносин.

Відсутність чіткої системи правового регулювання “фактичного шлюбу” автоматично виключає єдиний підхід судових органів до вирішення пов’язаних з ним спорів. Навіть прийнятий 10 січня 2002 року СКУ не дав конкретних відповідей на спірні питання. Так, ст. 74 СКУ хоч і не повною мірою, але все ж таки намагається прирівняти “фактичний шлюб” до зареєстрованого. Хоча відсутність штампа в паспорті тепер не рятує ні від аліментів, ні від поділу майна. Інша річ, спочатку треба буде довести свої сімейні відносини у суді. А у випадку з аліментами – факт батьківства. Таким чином, погоджуючись на “фактичний шлюб”, громадяни тим самим допускають певну юридичну невизначеність подальших відносин.

Доцільно також відзначити, що у сучасному світі правові засади фактичних шлюбів різні. Зокрема, такі країни, як Норвегія, Ісландія, Голландія, Бельгія, Франція, Іспанія, Швеція вважають, що юридичне визнання фактичних шлюбів є дотриманням принципу рівності громадян перед законом, а Румунія, Білорусь, Молдова вважають такі відносини соціальним явищем, яке не тягне за собою юридичних наслідків, тому в таких країнах не визнають правовий інститут фактичних шлюбних відносин [19].

Україна ж зайняла таку позицію, що фактичні шлюбні відносини мають місце у СКУ, але не прирівнюються на законодавчому рівні до законних для того, щоб люди розуміли, що шлюб, зареєстрований в органах ДРАЦС, забезпечує стабільність шлюбних відносин, охороняє права та інтереси подружжя і їхніх дітей, а фактичні шлюбні відносини не є спрощеним варіантом проживання осіб разом і в кінцевому результаті є довготривалою, складною та самостійною процедурою доказування своїх прав та інтересів, адже держава не регулює такі питання.

РОЗДІЛ 2.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНОГО ШЛЮБУ

2.1. Проблеми у визначенні походження дитини, захисту особистих немайнових та майнових прав у фактичному шлюбі

Незважаючи на те, чи чоловік з жінкою проживають у зареєстрованому чи у фактичному шлюбі, їхні основні особисті немайнові права та свободи відповідно до КУ та ЦКУ, як людини, не порушуються. Це означає, що вони мають право на повагу до честі, гідності та ділової репутації, право на індивідуальність, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на вибір місця проживання, роду занять, право на свободу пересування та інші визначені законодавством України особисті немайнові права.

Основна відмінність зареєстрованого і фактичного шлюбу у тому, що в останньому між чоловіком та жінкою не виникає прав і обов'язків подружжя, які прописані у СКУ. Тобто, і наслідків невиконання даних прав та обов'язків не виникає. Чоловік та жінка в залежності від ситуації можуть самостійно розподіляти між собою сімейні обов'язки та виконувати їх.

Якщо розглядати майнові права осіб, які перебувають у фактичних відносинах, то ст. 74 СКУ зазначає, що майно, набуте жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу.

З одного боку, дана стаття зрівнює майнові права зареєстрованого шлюбу і фактичних відносин, проте доведення того факту, що майно знаходиться у спільній сумісній власності або визнання права на утримання одного з подружжя у фактичному шлюбі важче, ніж у цивільному шлюбі. Зокрема: 1) щоб довести, що майно знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, необхідно надати свідоцтво про реєстрацію шлюбу і тоді, за загальним правилом, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором; 2) щоб підтвердити право спільної сумісної власності чоловіка та жінки, які проживають у фактичних відносинах треба для початку довести факт спільного проживання, що потребує більше часу та залучення не тільки документів (підтвердження місця реєстрації чи проживання, спільні фотографії, договір купівлі-продажу, договір про відкриття банківського рахунку, чеки тощо), а й свідків, які зможуть підтвердити спільне проживання осіб, спільний побут.

В Ухвалі судової колегії у цивільних справах Верховний Суд України (далі ВСУ) від 12.07.2000 року визначається, що сам лише факт перебування у фактичному шлюбі не буде підставою для визнання за ними права спільної сумісної власності на майно, якщо вони не доведуть про його набуття спільною працею [26].

Визнання права на утримання одного з подружжя у фактичному шлюбі є складнішим процесом, ніж у законному шлюбі. Це проявляється: по-перше, в тому, що правове регулювання права на утримання у цивільному шлюбі здійснюється Главою 9 СКУ, а у фактичному – тільки ст. 91 СКУ; по-друге, законодавство виділяє різні варіанти визнання права на утримання одного з подружжя, наприклад: якщо один з подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу; особа має право на утримання, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її

інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу тощо.

Особи ж, які не перебувають у шлюбі, мають право на утримання у двох випадках: 1) якщо тривалий час проживали однією сім'єю і стали непрацездатними під час спільного проживання; 2) якщо фактичні відносини припиняються, то право на утримання має той член таких відносин, з яким залишається спільна дитина. Але, на жаль, у ст. 91 СКУ не зазначено який саме час проживання разом може називатися тривалим, тому в подібних ситуаціях слід звертатися або до суду, де буде визначено чи є підстави для надання утримання, або до ст. 76 СКУ, де вказано, що тривалість спільного проживання має бути не менш ніж 10 років. Законодавство України при вирішенні спірних питань щодо аліментних стягнень для утримання особи, яка знаходиться у фактичному шлюбі, звертається до статей, які регулюють ідентичні питання, але у цивільному шлюбі.

Продовжуючи тему майнових відносин, не можна не звернути окрему увагу на спадкування у фактичному шлюбі. Як і в інших питаннях, між спадкуванням у законному і у фактичному шлюбі існують певні відмінності. Відповідно до ЦКУ спадкування за законом відбувається у порядку черговості. До першої черги відносять другого з подружжя, якщо на день смерті спадкодавця він перебував у зареєстрованому шлюбі зі спадкодавцем. Особа ж, яка проживала з померлим однією сім'єю, належить до четвертої черги спадкування, але за умови спільного проживання не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Ця умова зменшує обсяг права особи на спільну сумісну власність, адже, коли у померлого є діти від першого шлюбу або батьки, вони користуються першочерговістю у спадкуванні майна спадкодавця. У виключних випадках особа, яка спільно проживала зі спадкодавцем, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала

іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані (ч. 2 ст. 1259 ЦКУ).

СКУ також визначає, що для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації (а це – нерухомість, транспортні засоби), а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово та має бути нотаріально засвідчена (ч. 3 ст. 65 СКУ). При цьому, законодавство не передбачає і не може передбачити отримання згоди другого з фактичного подружжя. Тобто, норми про розпорядження спільною сумісною власністю подружжя будуть спрацьовувати лише тоді, якщо права на майно були оформлені на обох осіб, тоді як для подружжя немає різниці на кого буде оформлено майно.

У випадку, коли після припинення фактичних шлюбних відносин поділити майно мирним шляхом не вдалося, учаснику фактичного шлюбу потрібно переконати суд насамперед у тому, що це майно є спільним. Для цього необхідно довести не сам факт перебування у фактичних шлюбних відносинах, а факт придбання даного конкретного майна за кошти або внаслідок трудової участі обох фактичних чоловіка й дружини. Практика показує, що зробити це не завжди просто.

Проблемним питанням є також визначення походження дитини та аліментних майнових прав на утримання у фактичному шлюбі. Відповідно до Основного закону України та СКУ, діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. 52 КУ; ст. 142 СКУ).

Якщо проводити паралелі з зареєстрованим шлюбом, то дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини (ст. 122 СКУ). Якщо визначати походження дитини у фактичному шлюбі, то воно визнається за заявою матері та батька дитини або за заявою чоловіка,

який вважає себе батьком дитини, або за рішенням суду. Тобто, визнання батьківства у фактичному шлюбі є складнішою та тривалішою процедурою, ніж у законному шлюбі. Проте особисті немайнові права та майнові обов'язки щодо дитини у батьків є однаковими, незалежно від того, зареєстрованим чи незареєстрованим є їх шлюб.

А ось виникнення аліментних майнових прав на утримання не залежить від того, в якому шлюбі перебувають батьки дитини. Адже чинне законодавство передбачає можливість отримання аліментів і у випадку перебування в зареєстрованому шлюбі (ст. 75, 76 СКУ), і у випадку фактичних шлюбних відносин (ст. 91 СКУ).

Також проблематичним є усиновлення дитини, якщо чоловік з жінкою проживають у незареєстрованому шлюбі. Відповідно до ч. 4 ст. 211 СКУ особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.

Отже, незважаючи на те, що фактичний шлюб не визнається шлюбом, адже не реєструється в органах ДРАЦС, він прирівнюється в деяких аспектах до “законного” шлюбу. Звісно, існують проблеми у регулюванні таких питань як визначення походження дитини, захист особистих немайнових та майнових прав, але вони не є критичними і вирішуються за допомогою укладання визначених договорів, рішення суду або за взаємною згодою сторін.

2.2. Судова практика у вирішенні спорів, що пов'язані з регулюванням відносин у фактичному шлюбі

Переважає більшість сучасної молоді вважає, що реєстрація шлюбу багато до чого їх зобов'язує. Втім, через обмеження життєвого досвіду, вони не замислюються над тим, що робити у разі виникнення спірних питань, якими актами законодавства керуватися при вирішенні проблем. Але попри

це, чоловіки та жінки спільно проживають, ведуть спільний побут, народжують дітей, спільними коштами купують житло, побутові речі тощо. За таких обставин треба розібратися, яким же чином особи у фактичному шлюбі можуть захистити свої особисті немайнові та майнові права.

Можна виділити два способи вирішення поставлених проблем: шляхом взаємної згоди або зверненням до суду. Суд, як єдиний орган, який здійснює правосуддя, може врегулювати питання, які турбують чоловіка або жінку, не порушуючи закону та принципу справедливості. Якщо визначення походження дитини частіше можна вирішити за взаємною згодою чоловіка й жінки, то питання врегулювання майнових відносин в силі вирішити тільки суд.

Першочерговою обставиною, яку треба визначити у справах про майнові спори, є встановлення факту спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу протягом визначеного часу. Доки не буде доведено даний факт, інші вимоги позивача можна вважати передчасними, а даний позов не може бути задоволений. При встановленні факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, суд має встановити факт спільного проживання однією сім'єю, спільного ведення побуту, взаємних прав та обов'язків. Наприклад, відповідно до правової позиції ВСУ, вираженої постановою від 23.09.2015 року у справі № 6-1026цс15, майно, набуте під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо воно придбане внаслідок спільної праці таких осіб як сім'ї (спільною працею можна назвати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, внаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету) та, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними [31].

У цій же постанові надано роз'яснення щодо обсягу спільно нажитого майна, часу та джерел його придбання. Так, якщо один з співмешканців вважає, що його вклад у нажите майно є більшим, то він може надати докази, які це підтверджують: довідка про наявність заробітку чи іншого доходу, документи, що підтверджують витрати на спільне майно. Суд оцінює надані докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Важливим також є факт одношлюбності, оскільки законодавство України виключає можливість одночасного перебування особи в декількох шлюбах (ст. 25 СКУ). Тобто суд регулює питання поділу спільного сумісного майна між чоловіком та жінкою, які перебувають у фактичному шлюбі тільки в тому випадку, якщо вони одночасно не перебувають у законному шлюбі з іншою особою. За таких обставин, майно, набуте між такими співмешканцями, не буде вважатися спільною сумісною власністю, але право на поділ такого майна у суді є. Проте, відповідно до нашого розуміння фактичного шлюбу, допустимим є випадок, коли один із подружжя чи обидва знаходяться в іншому шлюбі, однак відносини у цьому шлюбі припинені.

Отже, перебування одночасно у цивільному та фактичному шлюбі є двошлюбністю лише у тому разі, коли мають місце в обох випадках ознаки сім'ї, підставою якої є шлюб. Тобто, шлюбні відносини створені на момент існування шлюбу, реальні відносини у якому не припинені, треба визнати абсолютно недійсними і тому спільного майна між ними не може бути ніякого (ст. 39 СКУ).

Вітчизняне законодавство для позитивного вирішення такої ситуації запропонувало “режим сепарації”, відповідно до якого за заявою одного з подружжя суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання (ст. 119 СКУ).

Але може виникнути ситуація, коли жінка з поважних причин, таких як зникнення чоловіка, не може розірвати офіційний шлюб, наприклад, як було у справі Європейського Суду з прав людини (далі ЄСПЛ) “Кроон проти Нідерландів” [14]. У цій справі ЄСПЛ визначив, що для заміжньої жінки неможливо оскаржити в законному порядку батьківство зниклого чоловіка на свою дитину, щоб зробити можливим визнання дитини його біологічним батьком, адже це суперечить праву на повагу до сімейного життя. Це означає, що ЄСПЛ не визнає “фактичний шлюб” у відносинах батьківства.

На нашу думку, спільні відносини, які виникли між пані Кроон та її співмешканцем, мають визнаватися в контексті фактичних, адже жінка не проживала зі своїм законним чоловіком довгий проміжок часу, не мала будь-яких контактів з ним. Тим паче, що наступні її відносини з чоловіком мали на меті створення сім’ї і відповідали основним її ознакам.

Звичайно, вітчизняне законодавство створило всі умови для розірвання шлюбу з безвісно відсутніми (ст. 107 СКУ), але бувають різні життєві ситуації, які відкладають або унеможливають прийняття такого роду рішень.

Часто трапляються випадки, коли чоловік та жінка проживають спочатку у фактичному шлюбі з наміром у майбутньому зареєструвати свої стосунки. В такому випадку, судове регулювання питання поділу спільної сумісної власності і у фактичних шлюбних відносинах, і у законному шлюбі буде вирішуватися в межах одного судового провадження. Це було підтверджено рішенням ВСС у справі №6-12074ск12, де суд зазначив, що вказівка в рішенні апеляційного суду є помилковою і майно, придбане в період спільного проживання однією сім’єю чоловіка і жінки без реєстрації шлюбу, може бути визнане спільною власністю таких осіб не лише в разі подання про це позову [34]. Тут проблеми можуть виникнути також і при визначенні строків, у межах яких учасник фактичного шлюбу може звернутися до суду з вимогою про захист свого права або інтересу. По суті,

йдеться про відсутність чіткого визначення факту (дати) виникнення фактичного шлюбу, що в свою чергу породжує складності відносно процедури обчислення строків позовної давності. На даний час це питання залишається відкритим.

Суд також розмежовує право на спадкування осіб, які проживали у зареєстрованому та фактичному шлюбах і зазначає, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них права на спадкування за законом у першу чергу на підставі ст. 1261 ЦКУ, в якій прописано, що спадкоємцями першої черги є діти спадкодавця, другий зі шлюбу, який пережив спадкодавця та батьки померлого. В даному випадку, для отримання спільного сумісного майна особою, яка проживала у фактичному шлюбі зі спадкодавцем, треба через суд встановити факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю. Після доведення даного факту треба визнати право власності на майно як на частку в спільній сумісній власності для його подальшого виключення зі спадкового майна. Відповідно до українського законодавства майно, набуте під час спільного проживання жінки та чоловіка без реєстрації взаємовідносин, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено договором. Тобто, коли суд визнає її право на спільну сумісну власність, то 1/2 даного майна вже не буде підпадати під спадкування за законом, а на іншу частину особа буде претендувати у зв'язку зі своєю приналежністю до четвертої черги. Але, щоб мати більше шансів для спадкування, жінка або чоловік може змінити чергу. Для цього їм потрібно довести, що вони протягом тривалого часу опікувалися, матеріально забезпечували, надавали іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані (ст.1259 ЦКУ).

Отже, проблеми, які виникають у фактичному шлюбі, вирішуються по-різному. Побутові суперечки чоловік з жінкою можуть вирішити самостійно, походження дитини визначають за заявою в органах ДРАЦС або за рішенням

суду про визнання батьківства, а ось майнові питання врегульовує виключно суд.

2.3. Перспективи правового регулювання фактичного шлюбу

З кожним роком кількість фактичних шлюбів зростає, вони стають розповсюдженим явищем. Це відбувається через те, що значна кількість молодих пар ще не готові до одруження або хочуть перевірити свої стосунки шляхом спільного проживання та спільного ведення домашнього господарства. Як правило, наступним етапом після таких відносин є одруження, але бувають випадки, коли люди звикають до такого роду стосунків, адже їх й так все влаштовує. Також трапляються випадки, коли діти після невдалого досвіду одруження своїх батьків не хочуть повторювати їх помилок і тому будують свої сімейні відносини на зразок фактичних відносин.

На даному етапі розвитку сімейного законодавства в Україні, правове регулювання фактичного шлюбу закріплене у СКУ тільки у ст. 21, 74, 91, 125, проте вони не розкривають повністю його зміст, в той час, як зареєстрований шлюб регулюється Розділом II СКУ “Шлюб. Права та обов’язки подружжя”.

Такі правові обмеження створюють проблеми при вирішенні питань як особистого, так і майнового характеру. Крім того, виникає така правова колізія, як неузгодженість міжнародних договорів з національним законодавством. Тому, доречним є внесення змін до діючого СКУ, а саме прирівняти фактичний шлюб до цивільного, адже у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожна особа має право на повагу до свого приватного та особистого життя [12].

Ідентична позиція викладена й у ст. 32 КУ: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених КУ.

Це означає, що людина як найвища соціальна цінність має право обрати ту форму шлюбних відносин, яка ставить її в комфортні умови для існування. Але по факту людина залежить від СКУ, який ставить її в обмежені рамки, проголошуючи шлюбом зареєстрований союз чоловіка та жінки. Наприклад, ч. 2 ст. 21 СКУ визначає, що проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків подружжя. Тобто, це означає, що жінка та чоловік, які проживають у фактичному шлюбі не мають права на материнство та батьківство, оскільки це особисті немайнові права подружжя.

Для вирішення даних питань, з нашої точки зору, доцільно внести зміни до діючого законодавства, а саме доповнити Розділ II СКУ “Шлюб. Права та обов'язки подружжя” окремою главою, яка буде присвячена фактичному шлюбу. Її зміст міститиме інформацію про можливість укладання договору про спільне проживання між чоловіком та жінкою у фактичному шлюбі на кшталт шлюбного договору, де будуть прописані взаємні права та обов'язки фактичних чоловіка і дружини, умови їх спільного проживання та регулювання між ними майнових відносин – про поділ майна, яке знаходиться в їхній спільній власності, а також про порядок володіння, користування, розпорядження таким майном та про поділ плодів і доходів від використання спільного майна.

Зокрема, у договорі може: бути визначене право одного з учасників “фактичного шлюбу” користуватися речами другого без заміни використаних речей; визначатися рівна участь фактичних чоловіка або дружини у витратах на оренду житлового приміщення для спільного проживання; зазначатися обов'язок учасника фактичного подружжя, який розірвав “фактичний шлюб”, виселитися з такого приміщення та обов'язок іншого звільнити першого від витрат з оплати житла. В договорі можна передбачити спільну часткову власність на придбання під час спільного проживання предметів домашнього вжитку та порядок їх поділу в разі припинення “фактичного шлюбу”.

Однак усі угоди мають відповідати загальним положенням цивільного законодавства про умови дійсності угод. Вони не мають містити положень, що встановлюють права та обов'язки, які насправді можуть виникнути лише із законного шлюбу. Так, наприклад, “фактичне подружжя” не має права укладати шлюбний контракт.

Відмінність зареєстрованого шлюбу від фактичного у сфері укладення договорів полягає в тому, що договір, укладений одним з учасників фактичних шлюбних відносин в інтересах сім'ї з третьою особою, не створює обов'язків для іншого учасника (якщо в самому договорі не вказане інше), навіть якщо майно, одержане за цим договором, використане в інтересах сім'ї. Крім того, в разі укладення одним із фактичного подружжя стосовно спільного майна договору, який потребує оформлення у нотаріуса або підлягає державній реєстрації, згода іншого не вимагається. При зареєстрованому шлюбі така згода не тільки вимагається, а й має бути належним чином оформлена (нотаріально засвідчується).

Також до перспектив правового регулювання фактичного шлюбу буде доцільним визнати на законному рівні релігійний обряд шлюбу як підставу виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя. Адже на даному етапі розвитку України, як правової держави, релігійний шлюб не вважається законним, хоча ще за часів Русі він мав широке розповсюдження. Таку позицію займає й практикуючий нотаріус Л. Драгневич, адже на його думку “люди більш серйозно ставляться саме до релігійного шлюбу, чим до офіційного, вважаючи, що перший укладається на все життя і не має бути розірваним” [7, с. 59-61].

Питання “узаконення” релігійного шлюбу є доволі дискусійним і непростим, адже віра народів є різною, а подружжя мають сповідувати одну віру. Але цей недолік, наприклад, на рівні Православної Церкви (норми “Основ соціальної концепції Російської Православної Церкви”, що поширюються і на Українську Православну Церкву), яка дозволила вінчати

наречених, які сповідують різні релігії [21]. Тобто, питання включення Церкви до структури органів реєстрації шлюбу є важливим задля ствердження демократії в Україні, захисту конституційного права українських громадян на свободу світогляду і віросповідання, для визнання в інших країнах, зокрема, і в країні іншого з подружжя, шлюбу з іноземним елементом, укладеного в Україні.

Щодо удосконалення СКУ, пропонуємо імплементувати норму ст. 53 Цивільного кодексу Латвійської Республіки в українське сімейне законодавство, де зазначено, що укладення шлюбу може відбуватися або завідувачем відділу ДРАЦС, або духовними особами за умови дотримання умов укладання шлюбу, а церква визнається альтернативною установою для укладання шлюбу. Тому на духовних осіб законодавчо покладений обов'язок надавати органам ДРАЦС свідоцтво про укладання церковного шлюбу встановленого зразка, адже на даному етапі розвитку, за формального існування релігійних шлюбів, подружжя отримує лише пам'ятний сувенір у вигляді "Грамоти про вінчання", яка не має юридичної сили [22]. В такому випадку виникає правова колізія міжнародного характеру, адже релігійний шлюб, укладений на території України, хоч і за вимогами законодавства країн, де він є загальновизнаним, не визнається через відсутність підтверджувального юридичного документа [16].

Отже, Україна, враховуючи власні сімейні цінності, має орієнтуватися на міжнародний досвід, оскільки світова практика тяжіє до правового врегулювання фактичного шлюбу. За умов ігнорування такого питання, в Україні може виникнути така правова колізія, як неузгодженість міжнародних договорів з національним законодавством.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження зроблені висновки та розроблені пропозиції з удосконалення норм СКУ. Зокрема:

1. Охарактеризовані сучасні типи шлюбних девіацій (фактичний, екстериторіальний, груповий, гомосексуальний шлюби та інші), які пов'язані з порушенням встановленої законом кількості шлюбних партнерів та їх статі; процедури реєстрації шлюбу; з реалізацією взаємних прав і обов'язків по відношенню до шлюбного партнера і до дітей та інші.

Серед них широкого правового визнання отримали фактичні шлюбні відносини. Проте тенденція історичного розвитку фактичних шлюбних відносин в Україні мінлива і залежить від політико-правових важелів: починаючи від зняття всіляких “заборон, що стосуються сексуальності” на початку більшовицького перевороту і до повної їх заборони у сталінські часи та поновлення популяризації фактичного шлюбу на сучасному етапі розвитку Української держави, як відгук на Європейські цінності і стандарти.

2. З'ясовані переваги правового регулювання зареєстрованого шлюбу над фактичним, зокрема, що стосується права: на подружнє побачення під час відбування іншим з подружжя покарання у виправних закладах (ст. 110 КВКУ); на отримання окремої кімнати в гуртожитку (ст. 128 ЖК УРСР) та при отриманні особою житла (ст. 31 ЖК УРСР); поділу спільно нажитого майна (ст. 60 СКУ); спадкування майна померлого подружжя (ст. 1226 ЦКУ); на усиновлення дитини іншого з подружжя (ст. 211 СКУ); отримання візи для виїзду за кордон (ст. 6 Шенгенського прикордонного кодексу (Schengen border code) та громадянства у шлюбі з іноземним елементом (ст. 6 Закону України “Про громадянство”).

3. У ході дослідження встановлено, що в Україні відсутня чітка система правового регулювання фактичного шлюбу. Лише деякі форми фактичних шлюбних відносин регулюються правовими нормами СКУ:

окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (ч. 6 ст. 57); “режим окремого проживання” (ст. 119).

4. Окреслені проблеми правового регулювання фактичного шлюбу:

- правове регулювання фактичного шлюбу закріплене тільки у ст. 21, 74, 91, 125 СКУ, проте ці норми не розкривають повністю його зміст, в той час, як зареєстрований шлюб регулюється Розділом II СКУ “Шлюб. Права та обов’язки подружжя”;

- наявна правова колізія, що полягає в неузгодженості міжнародних договорів з національним законодавством, а саме в аспекті урівнювання фактичного з цивільним шлюбом, адже кожна особа має право на повагу до свого приватного та особистого життя, тому має право обрати ту форму шлюбних відносин, яка ставить її в комфортні умови для існування;

- при вирішенні питань як особистого, так і майнового характеру:

- а) при захисті особистих немайнових прав: відсутні права на зміну прізвища; триваліша процедура визначення походження дитини – за заявою матері та батька дитини, що надається до органу ДРАЦС; за рішенням суду за заявою чоловіка, який вважає себе батьком дитини; проблематичним є усиновлення дитини, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 211 СКУ особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину; б) при захисті майнових прав: складнощі у доведенні факту, що майно знаходиться у спільній сумісній власності або визнанні права на утримання одного з подружжя, адже сам лише факт перебування у фактичних шлюбних відносинах не буде підставою для визнання за ними права спільної сумісної власності на майно, якщо не буде доведено про його набуття спільною працею; зменшений обсяг права особи на спільну сумісну власність, адже особа, яка проживала з померлим однією сім’єю належить до четвертої черги спадкування; при укладенні одним із подружжя договорів (ч. 3 ст. 65 СКУ), адже норми про розпорядження спільною сумісною власністю подружжя

будуть спрацьовувати лише тоді, якщо права на майно були оформлені на обох осіб.

5. Досліджена практика судових органів у вирішенні спорів, що пов'язані з регулюванням фактичних шлюбних відносин. Зокрема, надано роз'яснення про: встановлення факту спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу та факту можливого перебування особи одночасно у цивільному і фактичному шлюбі; визначення строків, у межах яких учасник фактичних шлюбних відносин може звернутися до суду з вимогою про захист свого права або інтересу; виникнення права на спадкування.

6. Запропоновані шляхи правового регулювання фактичного шлюбу, а саме: а) доповнити Розділ II СКУ окремою главою, яка буде присвячена фактичному шлюбу, зокрема міститиме: поняття *“фактичний шлюб – це спільне проживання однією сім'єю подружньої пари (жінки і чоловіка), що не перебувають у шлюбі між собою та у будь-якому іншому шлюбі, проте допустимим є випадок, коли один із них чи обидва знаходяться в іншому шлюбі, однак відносини у цьому шлюбі припинені”*; можливість укладання договору про спільне проживання між чоловіком та жінкою у фактичних шлюбних відносинах на кшталт шлюбного договору, де будуть прописані взаємні права та обов'язки фактичних чоловіка і дружини, умови їх спільного проживання та регулювання між ними майнових відносин – про поділ майна, яке знаходиться в їхній спільній власності, а також про порядок володіння, користування, розпорядження таким майном та про поділ плодів і доходів від використання спільного майна; б) визнання на законному рівні релігійного обряду шлюбу як підстави виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, включаючи Церкву до структури органів ДРАЦС (шляхом імплементації в українське сімейне законодавство норм ст. 53 Цивільного кодексу Латвійської Республіки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. О. Незареєстрований шлюб: поділ майна та докази спільного проживання в суді / О. О. Бойко // Протокол - юридичний інтернет - ресурс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://protokol.com.ua/ua/nezareestrovaniy_shlyub_podil_mayna_ta_dokazi.
2. Ватрас В. А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин / В. А. Ватрас. // Юридичний журнал. – 2009. – №2. – С. 45-49.
3. Глиняна К. М. Особливості вирішення спорів щодо права батьків на виховання дитини / К. М. Глиняна // Часопис цивілістики. – 2016. – №21. – С. 32-36.
4. Гопанчук В. С Сімейне право України: навч. посібн. – [4-е вид., переробл. та доп.] / В. С. Гопанчук. – К. : МАУП, 2006. – 190 с.
5. Дзера О. В. Деякі проблеми врегулювання відносин власності подружжя в Новому Сімейному кодексі України / О. В. Дзера. // Юридична Україна. – 2003. – №1. – С. 56-58.
6. Драгневич Л. Конкубінат у Сімейному праві України / Л. Драгневич, Е. Фурса // Юридична практика. – 2004. – №4. – С. 21-22.
7. Драгневич Л. Чи потрібно узаконювати релігійні шлюби? / Л. Драгневич // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 59-61.
8. Дутко А. О. Шлюб як юридична конструкція: реалії та перспективи / А. О. Дутко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 398-403.
9. Європейський Союз у ХХІ столітті : функціонування та розвиток: монографія / В. С. Загорський, О. Я. Красівський, О. С. Киричук [та ін.] – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016 – 631 с.
10. Карась Я. А. Реєстрація шлюбу з іноземцями на території України / Я. А. Карась // Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2017. – С. 94-98.

11. Кириченко Т. С. Поняття “конкубінат”: проблемні питання, підстави виникнення / Т. С.Кириченко // Право і безпека: Науковий журнал. – 2010. – №3. – С. 221-224.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.
13. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Кроон проти Нідерландів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Kroon_and_Others_v_The_Netherlands.
15. Ленин В. И. Полное собрание сочинений в 55 т. / В. И. Ленин. – т. 21. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://leninism.su/works/>.
16. Липець Л. В. Деякі аспекти сімейних правовідносин в міжнародному приватному праві / Л. В. Липець // Сучасні проблеми і шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві і освіті: тези наук.-практ. конф. – Одеса, 2005. – С. 34-37.
17. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу / Н. О. Ляшенко. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – №45. – С. 223-230.
18. Миронова Г. Е. Моральні засади сімейного кодексу України / Г. Е. Миронова // Право України. – 2004. – №4. – С. 99-102.
19. Міжнародне приватне право. Особлива частина: підручник / за ред. А. С. Довгєрта і В. І. Кисіля. – К.: Алерта, 2013. – 400 с.
20. Напрацювання Робочої групи з прав людини станом на 22 червня 2015 року // Офіційний сайт конституційної комісії. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://constitution.gov.ua/work/item/id/5>.
21. “Основи соціальної концепції Російської Православної Церкви” Прийнято на Ювілейному Архиєрейському Соборі РПЦ, 16 серпня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://risu.org.ua/ua/index/resources/>.
22. Офіційний сайт Сейму Литовської Республіки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.saeima.lv/>.
23. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім’ї до 2016 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України

від 23.11. 2015 року № 1393-р – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

24. Пучковська І. Й. Особисті немайнові правовідносини подружжя / І. Й. Пучковська // Журнал МЕН (Мала Енциклопедія Нотаріуса). – 2004. – № 15. – С. 1-12.

25. Райх В. Сексуальная революция / Вільгельм Райх. – М. : ПрофитСтайл, Серебряные нити, 2016. – 330 с.

26. Рішення Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0060700-00>.

27. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. Із змінами та доп. станом на 1 вересня 2008 р. / З. В. Ромовська . – Вид. 3-є., перероб. і доп . – Київ : Правова єдність, 2009 . – 428 с.

28. Сімейний кодекс України : закон України від 10 січня 2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21-22. – Ст.135.

29. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.

30. Статистична інформація щодо державної реєстрації актів цивільного стану // Офіційний сайт департаменту державної реєстрації та нотаріату. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/statistic-dracs>.

31. Узагальнення до ВССУ поділ майна подружжя 2013-2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hra.court.gov.ua/sud2090/>.

32. Цивільний кодекс Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://worldrealtyua.com/spain/law/grajdanskiii_kodeks_ispanii.

33. Шлюби та розлучення // Офіційний сайт держстату України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

34. Що слід знати цивільному подружжю при поділі спільної сумісної власності // Закон і бізнес. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/73474_scho_slid_znati_civilnomu_podruzhzhyu.